

УДК 373.3:159.922.1

ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

А. М. Шевченко

У статті розглянуто основні напрями сучасних педагогічних досліджень з проблеми становлення гендерного виховання молодших школярів.

Ключові слова: гендер, гендерне виховання, гендерна рівність.

На сучасному етапі наше суспільство повністю залежить від успіху своєї освітньо-виховної системи. Тому сучасний вітчизняний педагогічний простір покликаний виконувати особливу функцію у формуванні особистості людини, її інтелектуального й духовного потенціалу. Гендерна проблема за останні десятиліття постійно перебуває в центрі уваги Європейського співтовариства, яке формує гендерно-правовий простір, враховуючи гендерний аспект країн, що приєднуються до нього. Цьому сприяє поняття міжнародно-правових аспектів з гендерного законодавства в країнах Європейського континенту, в яких узагальнено потреби відповідних перетворень [16].

Освітні заклади прийняли обов'язок щодо реалізації гендерної стратегії у навчально-виховні установи згідно з Концепцією Державної програми гендерної рівності від 2005 року. На основі цієї концепції відбуваються вагомні зміни, створюються певні умови для ефективного впровадження у загальноосвітніх школах гендерних знань. Глибинний сенс таких знань полягає передусім у розробці програм з гендерного виховання молоді, які мають відповідати гендерній політиці держави.

Особливо важливим є питання реалізації гендерного виховання підростаючого покоління у сучасній загальноосвітній школі. Адже, незважаючи на певні досягнення в галузі гендерного виховання, окреслена проблематика нині набуває особливої актуальності.

Інтерес до гендерної проблематики педагогічних досліджень в останнє десятиліття пов'язаний із тим, що в традиційній педагогіці проблема взаємовідносин не набула достатнього висвітлення та довгі роки була „безстатевою”, незважаючи на те, що стать людини відіграє величезну роль у її житті та діяльності, є природною основою „всієї її індивідуальності” (Б. Ананьєв). Розгляд проблеми з позицій сексології та фізіології, психогігієни, формування сексуальної культури школярів висвітлюється в працях Ю. Гаврилова, І. Кона.

Завдання виховання та освіти з огляду на гендерну проблематику визначені в працях Т. Говорун, О. Кікінежді, Л. Татарнікової, Н. Чухим та інших дослідників. Понятійно-категоріальний апарат гендерного виховання подано в наукових працях Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Кравець, А. Мудрик, Л. Штильової, С. Вихор.

Мета статті полягає у висвітленні проблематики гендерного виховання молодших школярів в умовах сучасної загальноосвітньої школи.

Наразі головним напрямком у педагогіці є особистісно-орієнтований підхід до кожної дитини. У контексті цього більшість учених мету гендерного виховання вбачає у вихованні дітей різної статі, однаково здатних до самореалізації й розкриття своїх потенційних можливостей в сучасному світі: реконструкція традиційних культурних обмежень розвитку потенціалу особистості залежно статі, осмислення й створення умов для максимальної самореалізації й розкриття здібностей хлопчиків і дівчаток в процесі педагогічної взаємодії [17].

У педагогічній науці складною є тема виховання учнів різної статі. У багатьох педагогічних дослідженнях акцентується увага на те, що хлопці та дівчата по-різному ставляться до навчання, поводять себе на уроці, мають різний рівень знань. Їх цікавлять різні етапи уроку, дівчата добре розуміють те, що хлопчики сприймають дуже повільно, і навпаки.

Незважаючи на популярність гендерних досліджень в психології, філософії, соціології та педагогіці, наявна нечіткість, неузгодженість понять, різне їхнє трактування, що не дає змогу використовувати ці знання на практиці у процесі виховання школярів в загальноосвітніх навчальних закладах.

Зазначаємо, що мета виховання завжди має конкретно-історичний характер і повинна відобразити ті зміни, які відбулись у соціальному, духовному й матеріальному розвитку суспільства. Згідно із сучасною концепцією виховання загальною метою виховання є формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості.

Виховання підростаючого покоління проходить у відповідності до інтересів держави, національних і культурних традицій та будується на наукових розробках філософів, психологів та педагогів.

Для визначення теоретико-методологічних засад гендерного виховання проаналізуємо цю проблему в історичному аспекті.

Слід зазначити, що ще Платон стояв на позиціях спільного навчання та виховання. Він вважав, що суспільне виховання дітей може бути покладено як на чоловіків, так і на жінок. Хоча природа жінки інша, ніж у чоловіка, це не впливає на її здатність виконувати будь-які обов'язки. Жінки, залежно від їхніх здібностей, можуть бути філософами й навіть воїнами. Платон підійшов до ідеї рівноправності статей. Він вважав, що жінки нарівні з чоловіками можуть брати участь у всіх справах держави. Платон наголошував на рівноправності та взаємодоповнюваності чоловіків і жінок у родині (легенда про андрогінів, істот з властивостями чоловіків і жінок) [14].

В основі філософії Арістотеля – ідеї роздільного навчання хлопців і дівчат. На його думку, чоловік і жінка мають різну природу, тому повинні мати різні знання й уміння.

На думку Ж. Руссо, рівність, подібність чоловіків і жінок полягає в їхній схожості як біологічних істот. Проте як суспільні істоти вони нерівні, що пояснюється їхніми вродженими характеристиками.

Е. Кант розділяв чоловіків і жінок, по-перше, за характером участі в політичному житті й, по-друге, за характеристикою особистості та поведінки.

Таким чином, часто мислителі відзначали відмінність чоловіків і жінок. Гендерні стереотипи в історичному розвитку виділяються мислителями на основі типологічної будови організму чоловіка та жінки. Аналіз зазначених прикладів показує, що гендерний розвиток членів суспільства має свої специфічні особливості та критерії оцінки, за якими надалі й склалися гендерні уявлення.

При розробці педагогічних принципів навчання Я. Коменський не враховував принцип рівних можливостей для хлопчиків і дівчаток, а Й. Песталоці стояв на позиції спільного навчання й вважав, що сутність виховання – у поступовому розвитку природних задатків відповідно до природних законів розвитку дитини [4].

К. Ушинський захищав принципи особистої людської волі, людської нічим не оціненої гідності, рівності людей перед законом, поваги до прав будь-якої людини, хто б вона не була. Він писав: „Для християнства чоловік і жінка –

особи рівноправні, однаково самостійні й однаково відповідальні, яких тільки шлюб вводить у рівноправні між собою відносини” [11, с. 43].

С. Русова дискутувала з проблеми спільного навчання хлопчиків і дівчаток із відомим американським психологом С. Холлом: „...але в цьому разі думка славетного психолога не має для нас авторитету. І ми більше схилиємось до думки французького педагога Бюїсона: „Коли з дитинства дітей ведуть спільно – і дівчата, і хлопці у спільній праці, спільних іграх і розвагах звикають до товаришування, тоді в юнацькому віці це товариство не стає для них чимось незвичайним, і по всіх школах, де коєдукація поставлена з великою увагою взагалі до психології учнів, там вона дає найкращі наслідки – зближує обидві статі, паралізуючи небажаний флірт справжніми товариськими відносинами, ставлячи їх на певний шлях спільної праці, прагненнями до одної загальної мети, товариського інтимного догляду „вихованців та виховниць” [15].

На думку Я. Корчака, у питанні спільного виховання та навчання хлопчиків і дівчаток має важливість індивідуальний, а не упереджений підход [9].

Гендерний підхід створив передумови для аналізу поняття „гендер” (від англ. gender – рід, стать) як новітнього позначення, сучасної інтерпретації проблеми статевого взаємостосунків (І. Костікова). До появи терміна „гендер” поняття „стать” (sex) належала до вивчення біологічних, фізіологічних, психофізіологічних відмінностей чоловіка та жінки, а категорії „статеворольове виховання”, „статеворольова поведінка”, „статеворольова соціалізація” були пов’язані з дослідженням соціальних, культурних, психолого-педагогічних складових маскулінності/ фемінінності, статевого взаємостосунків. Поняття „статеве виховання”, „статеворольове виховання” потребували перегляду з позицій гендерного підходу як методу наукового аналізу, що припускає гармонізацію статево-рольової взаємодії на підставах егалітаризму – принципу рівних прав і можливостей особистості незалежно від статевої приналежності (Г. Митрофанова) [12].

На думку А. Макаренка: „Серед цих загальних методів виховання є такі, що до статевого виховання більше стосуються, є такі, що стосуються менше, але всі вони, разом узяті, великою мірою визначають наш успіх у вихованні майбутнього сім’янина, майбутнього чоловіка або майбутньої жінки” [10, с. 399].

Із розвитком гендерних досліджень у педагогічній науці термін „гендер” став синтезувати біологічні, соціальні й індивідуальні маскулінні й фемінінні особливості учнів, студентів, педагогів і їхніх взаємовідносин. Для більш детального розгляду й розмежування біологічних, фізіологічних характеристик і

статусних позицій, психолого-педагогічних особливостей сьогодні використовуються біологічний і соціокультурний підходи в гендерних педагогічних дослідженнях.

Гендер із позиції педагогів-класиків належить не просто до хлопчиків та дівчат, а до взаємин між ними і до способу конструювання цих взаємин, тобто як суспільство будує ці відносини та взаємодію статей у навчанні й вихованні. Гендерне виховання – це не тільки оволодіння гендерними знаннями, а й формування менталітету, егалітарного за своєю сутністю, що забезпечує поведінку, яка ґрунтується на принципі рівних прав і можливостей для представників обох статей.

Питання про роль педагогічної системи загальноосвітніх закладів в цілому та вчителів зокрема у становленні гендерної соціалізації дівчаток і хлопчиків сьогодні набуває особливої актуальності й значущості, бо ця проблема детермінована процесом зміни нормативних уявлень про чоловічі й жіночі гендерні ролі в сучасному суспільстві.

Найбільш визначним у гендерній теорії є парадигма соціального конструювання гендеру. Вона зумовлює дослідження гендерної культури, формування механізмів створення категорій мужності й жіночості, а також визначає напрямки знання про нього.

За теорією М. Дмитрієвої, поняття „гендер” є складним соціокультурним процесом формування (конструювання) суспільством відмінностей у чоловічих та жіночих ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках, а також як власне результат цього процесу – „сформований соціальний конструкт” [5].

О. Вороніна вважає, що теорія соціального конструювання гендеру ґрунтується на двох постулатах:

а) гендерна ідентичність формується сім'єю та різними інститутами, зокрема й засобами масової інформації, у процесі соціалізації людини;

б) гендер конструюється самими індивідами на рівні свідомості [2]. Підґрунтям цієї теорії є диференціація біологічної та соціальної статі, що базується на відмінностях ознак жіночості та мужності, при цьому поняття „жіночість та мужність” розглядаються як суспільна детермінація, що є однією з форм соціально-культурних ролей.

Розглянемо окремо сутність категорії „гендерне виховання”. Варто зазначити, що в Україні певне коло питань гендерного виховання школярів розглядають В. Кравець, С. Вихор, О. Кікінежді, О. Петренко, Л. Ковальчук та ін.

За В. Кравцем, гендерне виховання – „процес, спрямований на формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі” [7, с. 174]. На його думку, специфіка цього виховного процесу полягає у розгляді людини як суб’єкта діяльності й тому для гендерного виховання, з одного боку, може бути використаний будь-який вид діяльності, а з іншого – спеціально організований особливий її вид.

С. Вихор розглядає гендерне виховання як цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття, поведінку вихованців з метою формування в них егалітарних цінностей, поваги до особистості, незалежно від статі, розвитку індивідуальних якостей і здібностей задля їх самореалізації, оволодіння навичками толерантної поведінки з метою побудови громадянського суспільства [3, с. 35]. Дослідниця вважає, що гендерне виховання передбачає також відмову від сексизму, пом’якшення гендерних стереотипів, формування досвіду взаємодії між статями на засадах гендерної рівності, недопустимість протиставлення за статевою ознакою в сім’ї, школі, будь-яких суспільних інститутах, створення рівних умов і можливостей для розвитку, самовдосконалення і самореалізації кожної особистості.

Своє бачення сутності гендерного виховання запропонував В. Желєзняк, який сприймає цей напрям виховання як різновид „соціального виховання в єдності та інтеграції функцій правового, морального й статевого виховання, які потребують спеціальної організації і відповідного педагогічного керівництва, незалежно від вікової категорії вихованців ” [6].

Отже, гендерне виховання – це сучасний напрямок методики виховної діяльності педагога, який шляхом сприятливої соціалізації дозволяє сформувати у дитини стійке поняття власної статі.

Відсутність адекватних гендеру образів Чоловіка та Жінки призводить до відсутності адекватного гендерного виховання, про що говорить Н. Коган [8]. Когнітивний дисонанс при статево-рольовій ідентичності, знайдений Н. Коганом, цілком може бути пояснений невідповідністю існуючих стереотипів і образів реальних чоловіків і жінок, яких вони бачать у звичайному житті. Ці явища приводять до дифузної статево-рольової ідентичності й виявляються на когнітивному рівні у вигляді слабкої репрезентації образів чоловіків і жінок і їхньої недостатньої диференціації.

Уже цей факт гендерної диференціації діяльності школярів створює певну напруженість в організації виховного процесу. Оскільки працюють у загальноосвітніх школах в основному вчительки-жінки, які прожили дитинство в

контексті „дівчачих ігор”, то їх, природно, дратують галасливі та жваві ігри хлопчиків у приміщенні й на вулиці.

Отже, хлопчики одержують масу заборон, зауважень, осуду, покарань за „порушення дисципліни” й неслухняність. Із погляду дитячої чоловічої психіки ігри без крику, стрибків, лазіння та бігу безглузді. Отже, хлопчикам забороняється природна гендерна поведінка, оскільки вона дратує дорослих, які забули своє дитинство (Л. Мухоморіна, Ш. Шеймарданов) [13, с. 342].

У молодшому шкільному віці статеві відмінності проявляються в успішності та поведінці. Узагальнені дані свідчать, що хлопчики важче адаптуються до школи, ніж дівчатка. Дівчатка старанніше, краще ставляться до навчання. Хлопці ризикованіші на уроках, вони частіше піднімають руку, не бояться помилитися у відповіді. Дівчатка кращі виконавці, ніж хлопці, їх легше змусити виконувати якесь доручення.

Незважаючи на стрімкий розвиток гендерного напрямку в освіті, педагоги у своїй практичній діяльності майже не враховують специфіку й вікові зміни хлопчиків і дівчаток.

Аналіз наукової літератури та психологічних досліджень засвідчив, що у більшості вчителів немає єдиного бачення змісту та підходів до дітей за статевими ознаками. Саме виховання з урахуванням статевої належності молодших школярів допоможе уникнути дисгармонійної рольової ідентифікації, статево-вікових криз. Адже в молодшому шкільному віці закладаються перші установки, ціннісні орієнтації, формується зміст і структура мотиваційно-потребнісної сфери, гендерної самосвідомості, ціннісне ставлення до сім'ї, гендерних взаємостосунків, що впливають на все подальше життя чоловіка й жінки. Від своєчасності та повноти процесу виховання культури гендерних взаємовідносин молодших школярів залежить упевненість учнів у собі, цілісність переживань, стійкість ціннісних установок, ефективність спілкування з людьми, ділових і сімейних взаємостосунків [1].

Важливим каналом трансляції та формування соціокультурних стереотипів, чинником гендерної просвіти є зміст навчального матеріалу підручників і посібників. У своїй більшості шкільні підручники та книги для дітей написані традиційною мовою, яка змальовує хлопчиків і чоловіків як людей, здатних на великі звершення (підкорення стихій, перемога у війні, створення нового), а дівчаток і жінок – орієнтованих тільки на успіхи в „приватній сфері” сім'ї; при цьому традиційно „жіноча” діяльність зображається, зазвичай, зневажливо, а жінки представлені як подружки, дружини або, в кращому випадку, помічниці, які сприяють успіхові чоловіків.

Разом із тим варто зазначити, що сьогодні спостерігається певний прогрес у збереженні гендерної рівності засобами навчальної літератури. Новітні підручники репрезентують розширене коло занять жінок із їхнім наближенням до чоловічих професій, і навпаки.

Отже, у сучасній науковій думці та суспільстві значна увага приділяється висвітленню такого поняття, як „гендер”. Розвиток гендерного підходу у вивченні явищ і процесів суспільного життя передбачає необхідність визнання того, що відмінності у поведінці чоловіків та жінок визначаються не стільки їхніми фізіологічними особливостями, скільки механізмами тривалої соціалізації, виховання та уявленнями про сутність чоловічого й жіночого, що складаються в кожній культурі.

Отже, є всі підстави вважати, що у системі освіти проблема гендерного виховання молодших школярів набула державної ваги. Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві та системі освіти, створюють реальні передумови для повноцінного розвитку дівчаток і хлопчиків молодшого шкільного віку відповідно до їхніх статевовікових закономірностей та індивідуальних гендерних особливостей, що сприяють самореалізації жіночої/чоловічої індивідуальності, вихованню культури гендерних взаємовідносин.

Література

1. Бондаренко Р. А. Педагогические условия полоролевой социализации подростков : дис...канд.пед.наук : 13.00.01 / Р. А. Бондаренко. – М., 1999. – 218 с.
2. Вороніна О., Кліменкова Т. Гендер и культура / О. Вороніна, Т. Кліменкова // Феминизм и гендерные исследования. Хрестоматия. – Тверь, 1999. – С. 53-61.
3. Вихор С. Т. Гендерне виховання: паралелі крізь століття / С. Т. Вихор // Наука і сучасність : зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – К., 2003. – Т. ХЛІ. – С. 82–90. , с. 35
4. Гендерний розвиток у суспільстві : (конспекти лекцій) / відп. ред. К. М. Левківський. – 2-ге вид. – К. : ПЦ «Фоліант», 2005. – 351 с.
5. Дмитриева М. Н. Гендерные исследования в сравнительном языкознании: оценочная лексика как фрагмент языковой картины мира в доступности ресурсов и возможности выражать свои интересы / М. Н. Дмитриева. – М.: Весь мир, 2002. – 386с.
6. Желєзняк О. В. / Науково методичний журнал // Желєзняк О. В. – Серія «Педагогіка» - Випуск №123-2010-Т.136-С.59-63
7. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с., с. 174
8. Коган Н. Н. Жизненные ценности как основа жизнедеятельности и поведения личности / Н. Н. Коган // Высшее образование сегодня. – 2008. –№9. – С. 44-48.

9. Корчак Я. Правила життя : Вибрані твори / Я. Корчак. – К., 1989. – С. 313-317., с. 313-317
10. Макаев В. В. Поликультурное образование – актуальная проблема современной школы / В. В. Макаев, З. А. Малькова, Л. Л. Супрунова // Педагогика. – 1999. – № 4. – С. 6. , с. 399
11. МакЛарен П. Жизнь в школах: введение в критическую педагогику / П. МакЛер. – М. : Просвещение, 2007. – 457 с., с. 43
12. Митрофанова А.А. Гендерный подход в педагогике / А. А. Митрофанова // Введение в гендерные исследования: Учеб. пособие для студентов ВУЗов / Под ред. И.В. Костиковой. – М.: Аспект Пресс, 2005. – С. 182-194.
13. Мухоморіна Л. Хлопчики і дівчатка : диференційоване навчання // Дошкільне виховання / Л. Мухоморіна. – 2001. – №4. – С. 15 – 17. ; 342
14. Платон Беккет / Платон // Платон Сочинения : в 3 т. – М., 1970. – Т. 2. – С. 106–107.
15. Русова С. Вибрані педагогічні твори: В 2 кн. / С. Русова. – К. : Либідь, 1997. – Кн. 2. – 318 с.
16. Соціальна безпека: теорія та українська практика: Монографія/ За ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
17. Штылева Л. В. Основные понятия и важнейшие термины / Л.В.Штылева // Гендерный поход в дошкольной педагогике: теория и практика. 2001.- Ч I. – Мурманск - 2001.- С. 58-67

ГЕНДЕРНОЕ ВОСПИТАНИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

А. Н. Шевченко

В статье рассмотрены основные направления современных педагогических исследований по проблеме развития гендерного воспитания младших школьников.

Ключевые слова: гендер, гендерное воспитание, гендерное равенство.

GENDER EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN IN THE CONDITIONS OF MODERN COMPREHENSIVE SCHOOL

A. N. Shevchenko

The article deals with the main directions of modern pedagogical researches of the problem of the prospects of gender education development in Ukraine.

Key words: gender, gender education, gender parity.

Шевченко Алла Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент без звання кафедри української та російської філології Євпаторійського інституту соціальних наук РВНЗ „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта, Україна).

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Євпаторійського інституту соціальних наук РВНЗ „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта) Каменська І. Б.